

*STUDENTS OF AV CLASSES HAVE FORMING OF SOCIALCITURAL JURISDICTION IN THE
PROCESS OF LINGUISTIC EDUCATION*

In the article the different points of view are considered in relation to determination of term “jurisdiction”, a concept is specified “communicative jurisdiction”, “socialcultural jurisdiction”.

Key words: jurisdiction, communicative jurisdiction, socialcultural jurisdiction.

УДК 373.1.013:81:372.8

Хоменко О.В.

***ДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ НАСТУПНОСТІ
ПРИ ФОРМУВАННІ СЛОВОТВОРЧИХ УМІНЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ
І ОСНОВНОЇ ШКІЛ***

У статті виділено й проаналізовано дидактичні основи реалізації принципу наступності при формуванні словотворчих умінь учнів початкової і основної шкіл.

Ключові слова: дидактичні основи, принцип наступності, словотворчі уміння.

Положення дидактики складають одну з теоретичних основ, яка необхідна для обґрунтування методики формування словотворчих умінь учнів початкової і основної шкіл з опорою на зв'язки наступності.

Питанням взаємозв'язку, узгодженості змісту, методів і форм організації вивчення морфеміки і словотвору на суміжних етапах шкільної освіти присвячено численні дослідження, серед яких провідне місце займають роботи Л.В. Вознюк, Р.Т. Гребенкіної, В.М. Лук'янчикової, С.І. Львової, М.С. Малеевої, О.І. Малиновської, Е.І. Полякової, Л.Ф. Талалаєвої, Л.В. Чемоніної та ін.

Аналіз робіт вказаних авторів свідчить про те, що дидактичну базу реалізації принципу наступності при формуванні словотворчих умінь складають: а) опора на загальнодидактичні, загальнометодичні і частково методичні принципи навчання; б) ретельний відбір методів навчання на кожному етапі; в) градуальна система вправ.

Стисло охарактеризуємо кожне з цих положень.

Для теорії формування словотворчих умінь з урахуванням зв'язків наступності особливо важливі і значущі ті принципи, які забезпечують поступально-висхідне просування учнів в освоєнні морфеміки і російського словотвору на різних рівнях шкільного навчання. Під цією точкою зору розглянемо загальнодидактичні (принцип розвиваючого навчання, принцип доступності, принцип систематичності і послідовності, принцип науковості), загальнометодичні (принцип градуальності, принцип міжрівневих зв'язків, принцип взаємодії української і російської мов у навчанні) і частково методичні (функціонально-семантичний принцип, синхронний принцип) принципи навчання.

Відповідно до *принципу розвиваючого навчання* при формуванні словотворчих умінь важливо враховувати два рівні розумового розвитку учнів: зону актуального розвитку і зону найближчого розвитку. Перший дозволяє визначити рівень сформованості словотворчих умінь, отриманих на попередніх етапах засвоєння програмового матеріалу; другий – дає уявлення про потенційні можливості розвитку учнів і їх готовності до нового етапу вивчення морфеміки і словотвору в основній школі. Вважаємо, що саме в зоні найближчого розвитку особи з урахуванням показників зони актуального розвитку здійснюється наступне перетворення (розширення і поглиблення) словотворчих знань, умінь і навичок, які є змістом навчальної діяльності на попередньому етапі.

Особливу роль в актах перетворення зон найближчого розвитку в зони актуального розвитку відіграє інший загальнодидактичний принцип – *принцип доступності*, заснований на наступній закономірності: доступним для учнів є лише те, що “відповідає об'єму

накопичених ними знань, умінь і способу мислення” [4, с. 147]. Ґрунтуючись на цій закономірності, принцип доступності вимагає: а) орієнтації на рівень навченості учнів; б) врахування вікових та індивідуальних особливостей школярів; в) використання завдань різного рівня складності, а також завдань, обов’язкових для виконання, і додаткових завдань підвищеного рівня складності.

Систематичність і послідовність з метою реалізації наступності при формуванні словотворчих умінь забезпечується: а) суворою узгодженістю в розташуванні навчального матеріалу; б) включенням нових знань, умінь в систему вже засвоєних; в) встановленням залежності як між одиницями одного рівня, так і між одиницями різних рівнів мови; г) врахуванням багатоаспектності в освітленні морфемно-словотворчих одиниць.

Принцип науковості означає, що на всіх ступенях шкільного вивчення морфеміки і словотвору (початкова, основна і старша школа) учням повинні повідомлятися науково достовірні і загально визнані з погляду сучасної лінгвістичної науки відомості.

Принцип ґрадуальності допускає розчленованість процесу формування словотворчих умінь на декілька компонентів (цілі і завдання, зміст, засоби, методи і форми), які орієнтовані на різні етапи навчання, з поступовим наростанням об’єму теоретичних знань, з ускладненням характеру дій, які лежать в основі формуючих умінь залежно від рівня навчання і рівня розвитку учнів.

Як бачимо, принцип *ґрадуальності* охоплює всі компоненти методичної системи формування досліджуваних умінь і вимагає: а) уточнити необхідний мінімум змісту вивчення морфеміки і словотвору на різних етапах (з урахуванням цілей і завдань цих етапів); б) діагностично точно визначити перелік словотворчих умінь, яких учні набувають в початковій і основній школах; в) встановити оптимальне співвідношення методів і прийомів, засобів і форм на кожному етапі навчання (з урахуванням вікових та індивідуальних можливостей учнів); г) відібрати дидактичний матеріал для створення системи вправ з поступовим ускладненням, ґрадацією завдань.

Необхідність дотримання принципу *ґрадуальності* при формуванні словотворчих умінь з урахуванням зв’язків наступності ставить завдання ретельного діагностування навченості як на суміжних ступенях освіти (початкова і основна школа), так і на всіх етапах навчання (початковий, проміжний і підсумковий). Саме з позицій діагностично точного, оптимального в кількісному і якісному відношенні вибору всіх елементів методичної системи О.В. Архипова бачить вирішення проблеми наступності в навчанні мови. Ми розділяємо точку зору автора про те, що “тільки діагностика того, що вже є (зона актуального мовного розвитку), і ґрадуально розподілений в часі зміст того, чому слід учити (з урахуванням зони найближчого розвитку), у результаті можуть реалізувати принцип наступності і перспективності в навчанні рідної мови” [1, с. 41].

Принцип міжрівневих зв’язків передбачає виявлення в морфемі властивостей, що відображають специфіку різних мовних ярусів: фонетико-фонологічного, лексико-семантичного, морфемо-морфологічного і синтаксичного.

Морфема, будучи міжрівневою мовною одиницею, бере участь у процесі утворення слова як лексичної одиниці, визначає граматичний статус слова і є засобом для побудови словосполучень і речень. На фонетико-фонологічному рівні морфема розглядається в наборі властивих їй морфів.

Вважаємо, що врахування міжрівневих зв’язків між морфемою та іншими одиницями мови дозволить розвинути в учнів здібність до широких лінгвістичних узагальнень, осмислення загального зв’язку, залежності і взаємодії елементів різних мовних рівнів і на цій основі сформувані в школярів міцніші словотворчі уміння й навички.

Сутність *принципу взаємодії української і російської мов у навчанні* зводиться, з одного боку, до максимального використання позитивного перенесення морфемно-словотворчих знань, умінь і навичок, набутих на уроках української мови, з іншого боку, до попередження і подолання інтерферентного впливу української мови [3, с. 95].

Функціонально-семантичний принцип визначає розгляд морфем з погляду форми вираження, смислової наповнюваності і функціонального призначення. Вважаємо, що в плані реалізації наступності в підготовці учнів до завершального етапу засвоєння морфем, на основі розуміння їх ролі у вираженні сенсу слова важливо враховувати не тільки структуру і значення морфем (структурно-семантичний принцип), але й різні *функції*, для виконання яких ці морфеми призначені (власне номінативну, компресивну, експресивну, стилістичну), оскільки, як відзначає С.І. Львова, специфіка мовних значень, що передаються за допомогою морфем, “може бути осмислена тільки в результаті визначення конкретної функції значущої частини слова в аналізованій словоформі” [2, с. 10].

Синхронний принцип диктує необхідність розглядати морфемну структуру слова з погляду сучасної мовної свідомості, заснованої на живих зв'язках між однокорінними словами без урахування історичних, – етимологічних – зв'язків.

Наступним положенням, виділеним у числі дидактичних основ реалізації принципу наступності при формуванні словотворчих умінь, є ретельний відбір методів навчання на кожному етапі.

Стосовно проблеми нашого дослідження це означає, що при виборі методів експериментального навчання особливо важливо встановити необхідний зв'язок (“місток”) і правильне співвідношення між методами, які використовуються при вивченні морфеміки і словотвору в початковій школі, і методами, які застосовуються в основній школі. Вважаємо, що тільки за цієї умови стає можливим реалізувати принцип наступності в навчанні, тобто зберегти і поступально розвинути методіку роботи, що склалася в початковій школі, трансформуючи і удосконалюючи її відповідно до програмових вимог і вікових особливостей учнів основної школи.

Вивчення спеціальної літератури, а також власний досвід роботи в середніх класах показує, що для здійснення зв'язків наступності по лінії використання методів навчання морфеміки і словотвору в основній школі важливо враховувати: а) цілі і завдання навчання на даному етапі, б) характер матеріалу, що вивчається, в) ступінь підготовленості (навченості) школярів, г) їх вікові особливості.

Важливою ланкою в процесі формування словотворчих умінь з урахуванням принципу наступності є градуальна система вправ.

Вивчення класифікацій вправ, описаних у методиках викладання російської та української мов, теоретичне осмислення особливостей розвитку морфемно-словотворчої системи дозволяють стверджувати, що при побудові градуальної системи вправ, яка направлена на формування словотворчих умінь з опорою на зв'язки наступності, необхідно враховувати наступні чинники: а) загальнодидактичні вимоги (системність, послідовність, доступність, відповідність віковим особливостям учнів та ін.); б) етапи психологічного процесу засвоєння знань: сприйняття, усвідомлення, осмислення, розуміння, узагальнення, закріплення, застосування; в) функціонально-семантичний аспект у вивченні морфемно-словотворчих фактів і явищ мови; г) взаємозв'язок морфеміки і словотвору з іншими розділами російської мови; д) схожості і відмінності морфемно-словотворчих одиниць в системах української і російської мов.

Вважаємо, що такий підхід може бути реалізований у виділенні шести груп вправ: *рецептивних, репродуктивних, аналітичних конструктивних, творчих і комбінованих*. Вказані типи вправ сприяють тому, що процес оволодіння словотворчими вміннями проходить шлях від ознайомлення з мовним матеріалом через побудову конструкцій до практики в самостійному вживанні засвоєних морфемно-словотворчих одиниць в усних і письмових висловлюваннях.

Таким чином, до дидактичних основ формування словотворчих умінь учнів початкової і основної шкіл з урахуванням принципу наступності ми відносимо реалізацію загальнодидактичних, загальнометодичних і частково методичних принципів навчання; ретельний відбір методів навчання на кожному етапі; градуальну систему вправ.

Виходимо з того, що реалізація принципу наступності на основі викладених дидактичних положень дозволить зробити процес формування словотворчих умінь ефективнішим і результативнішим.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Архипова Е.В. Основы методики развития речи учащихся: Учеб. пособие для студ. пед вузов. – М.: Вербум – М, 2004. – 192 с.
2. Львова С.И. Функционально-семантический подход к обучению морфемике и словообразованию в школьном курсе русского языка: Автореф. дис. ... доктора пед. наук: 13.00.02 / Львова Светлана Ивановна. – М., 1993. – 355 с.
3. Методика изучения русского языка: Пособие для учителя / Под ред. Г.М. Иваницкой, Н.А. Пашковской. – К.: Рад. шк., 1986. – 288 с.
4. Рыжов В.Н. Дидактика: Учеб. пособие для студентов пед. колледжей и лицеев / В.Н. Рыжов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 318 с.

Хоменко Е.В.

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРЕЕМСТВЕННОСТИ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УМЕНИЙ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ И ОСНОВНОЙ ШКОЛ

В статье выделены и проанализированы дидактические основы реализации преемственности при формировании словообразовательных умений учащихся начальной и основной школ.

Ключевые слова: дидактические основы, принцип преемственности, словообразовательные умения.

Khomenko E.V.

DIDACTIC PRINCIPLES OF IMPLEMENTATION OF CONTINUITY INTO THE PROCESS OF DEVELOPING OF WORD BUILDING SKILLS OF PRIMARY AND BASIC SCHOOL STUDENTS

The paper identifies and analyzes the implementation of the didactic principles of continuity into the developing of word building skills of students in primary and basic school.

Key words: didactic principles, the principle of continuity, word building skills.

УДК 37.046.14: 373.51

Шевцова Л.С.

СИТУАТИВНІ ЗАВДАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено актуальній проблемі активізації пізнавальної діяльності учнів шляхом застосування ситуативних завдань на уроках української мови.

Ключові слова: ситуативне завдання, активізація пізнавальної діяльності, моделювання педагогічних ситуацій.

В українському суспільстві ставляться вимоги до формування національно свідомої, розвиненої особистості, яка володіє навичками користування мовою у різних життєвих ситуаціях, тобто вміє будувати змістовне, граматично та стилістично грамотне висловлювання відповідно до ситуації спілкування.

Комунікативно-діяльнісний підхід до навчання рідної мови зумовлює застосування на уроці прийомів, що спонукають учнів до спілкування: повідомити інформацію, поділитися думками та ін. Тому завдання вчителя полягає в залученні учнів до цікавої для них діяльності [7]. У зв'язку з цим особлива роль відводиться використанню ситуативних завдань, в основі яких лежить моделювання педагогічних ситуацій.

У статті поставлено за мету розглянути суть ситуативного завдання з погляду лінгводидактики, його застосування на уроках української мови.